

प्रदेश लोक सेवा आयोग

कर्णाली प्रदेश

नेपाल स्वास्थ्य सेवा, आयुर्वेद समूह, पाँचौँ तह, कविराज पदको खुला र आन्तरिक प्रतियोगितात्मक लिखित परीक्षाको
पाठ्यक्रम

पाठ्यक्रमको रूपरेखा:— यस पाठ्यक्रमको आधारमानिम्नानुसार चरणमा परीक्षालिइने छः

लिखित परीक्षा

पूर्णाङ्क:— १००

अन्तर्वार्ता

पूर्णाङ्क:— २०

प्रथम चरण:- लिखित परीक्षा योजना (Examination Scheme)

विषय	पूर्णाङ्क	उत्तीर्णाङ्क	परीक्षा प्रणाली	प्रश्न संख्या X अङ्क भार	समय
सेवा सम्बन्धी	१००	४०	वस्तुगत: बहुवैकल्पिक (Multiple Choice)	७० प्रश्न X १ अङ्क = ७०	१ घण्टा ३० मिनेट
			विषयगत: छोटो उत्तर (Short Answers)	६ प्रश्न X ५ अङ्क = ३०	

द्वितीय चरण

विषय	पूर्णाङ्क	परीक्षा प्रणाली
व्यक्तिगत अन्तर्वार्ता	२०	मौखिक

द्रष्टव्य:

- लिखित परीक्षाको माध्यम भाषा नेपाली वा अंग्रेजी अथवा नेपाली र अंग्रेजी दुवै हुनसक्नेछ ।
- लिखित परीक्षाको वस्तुगत र विषयगत प्रश्नहरूको लागि छुट्टा छुट्टै उत्तरपुस्तिकापरीक्षा सुरु हुनु अगावै दिइनेछ। परीक्षार्थीले वस्तुगत र विषयगत प्रश्नहरूको उत्तर सम्बन्धित उत्तरपुस्तिकामा लेख्नुपर्नेछ।
- पाठ्यक्रमका एकाईवाट निम्नानुसार प्रश्नहरू सोधिनेछन् ।

एकाई	१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११
वस्तुगत	४	५	८	७	७	५	६	७	७	९	५
विषयगत	१		२			१			१		१

- वस्तुगत बहुवैकल्पिक (Multiple Choice) प्रश्नहरूको उत्तर सही दिएका प्रत्येक सही उत्तर बापत १ (एक) अङ्क प्रदान गरिनेछ भने गलत उत्तर दिएमा प्रत्येक गलत उत्तर बापत २० प्रतिशत अङ्क कट्टा गरिनेछ । तर उत्तर नदिएमा त्यस बापत अङ्क दिइने छैन र अङ्क कट्टा पनि गरिने छैन ।

५. पाठ्यक्रममा जेसुकै लेखिएको भए तापनि पाठ्यक्रममा परेका ऐन, नियमहरू तथा नीतिहरू परीक्षाको मिति भन्दा ३ महिना अगाडि (संशोधन भएका वा संशोधन भई हटाईएका वा थप गरी संशोधनभई) कायम रहेकालाई यस पाठ्यक्रममा परेको सम्झनु पर्दछ ।
६. प्रथम चरणको लिखित परीक्षाबाट छनौट भएका उम्मेदवारहरूलाई मात्र द्वितीय चरणको अन्तर्वार्तामासम्मिलित गराइनेछ ।
७. पाठ्यक्रम लागू मिति:- २०७८।७।११

१. मौलिक सिद्धान्त

- १.१. आयुर्वेद अवतरण, संहिताकाल, बौद्धकाल, मल्लकाल
- १.२. नेपालमा आयुर्वेदको विकासक्रम
- १.३. पुरुष, प्रकृति, पंचमहाभूत पदार्थहरूको ज्ञान
- १.४. शारीरिकदोष (भेद, स्थान, गुण, कर्म, क्षयवृद्धिको ज्ञान) त्रिगुण, धातु, उपधातुको ज्ञान

२. शरीर रचना तथा क्रिया विज्ञान

- २.१. शरीर रचना र क्रियागत ज्ञान, अस्थिपञ्जर, मांशपेशी, श्वासप्रश्वास, पाचन, रक्तसञ्चार, उत्सर्जन, प्रजनन प्रणाली, अन्तःस्रावी ग्रन्थी, सन्धि, नाडी प्रणालीहरूको ज्ञान ।
- २.२. दोष, ओज, मल, मर्म, सिरा, धमनी, आशय, कोष्ठ, त्वचा, स्नायु, स्रोत र कोषहरूको ज्ञान

३. द्रव्यगुण विज्ञान

- ३.१. परिभाषा, प्रयोजन, पदार्थ, रस, गुण, वीर्य, विपाक, प्रभाव, पञ्च भौतिक विशेषता, औषधिको संग्रह, संरक्षणको ज्ञान, कर्महरूको ज्ञान ।
- ३.२. पारिभाषिक शब्दहरू, संस्थानिक कर्म, गण घटक, आधुनिक औषधि विज्ञानको सामान्य ज्ञान
- ३.३. निम्न द्रव्यहरूको रस, गुण, वीर्य, विपाक, प्रभाव, प्रयोज्य अंग र आमयिक प्रयोगको ज्ञान:—
अपामार्ग, अर्जुन, अशोक, अश्वगन्धा, अतिविषा, अश्वत्थ, अस्थिसंहारी, अर्क, अहिफेन, आमलकी, आर्द्रक, आरग्वध, इसवगोल, उशीर, उदुम्बर, एरण्ड, एलाद्वय, कण्टकारी, कट्फल, कम्पिल्लक, कटुकी, कपिकच्छु, काँचनार, किराततित्त, कुटज, कुमारी, कुष्ठ, कुपिलु, करवीर, कुलत्थ, कुष्माण्ड, कासमर्द, गुञ्जा, धत्तुर, भल्लातक, बर, वत्सनाभ, सर्पगन्धा, खदिर, गुग्गुलु, गुडुची, गोकुल, चक्रमर्द, चित्रक, जातिफल, जीरक, तालिसपत्र, तुलसी, दारुहरिद्रा, द्रोणपुष्पी, धातकी, निम्ब, पलाश, पारिजात, पाषाणभेद, पिप्पली, पुनर्नवा, बाकुची, बिल्व, बिभितक, भृंगराज, भूम्यामलकी, मंजिष्ठा, मरिच, मण्डुकपर्णी, मुस्तक, यवानी, यष्टिमधु, रसोन, रास्ना, रुद्राक्ष, रोहितक, वचा, वरुण, वासक, विडंग, विदारीकन्द, शटी, शतावरी, शिग्रु, शिरीष, श्योनाक, शाल्मली, ससपर्ण, हरिद्रा, हरितकी, त्रिवृत्त, जटामासी, चन्द्रशूर, जाती, तिल, देवदारु, दूर्वा, द्राक्षा, धान्यक, बला, बबूल, बर्बरी, बृहती, मुशली, मेथिका, लज्जालु, वट, शुण्ठी, सारिवा, दमनक (तितेपाती), सतुवा, पदमचाल, पाँचऔले, केशर, मुसली, सुगन्धवाल, यार्शागुम्बा, बायोजडी, घोडमर्चा, गन्नाइनो,

४. रस शास्त्र तथा भैषज्य कल्पना

- ४.१. परिभाषा प्रकरण, खनिज, महारस, रस, उपरस, रत्न, उपरत्न, धातु, उपधातु, सुधावर्ग, विष, उपविषहरूको शोधन सम्बन्धी ज्ञान
- ४.२. औषधि कल्पना, पंचविध कषाय कल्पना, चूर्ण, वटी, अवलेह, आसव, अरिष्ट, तैल, घृत, मलहम आदिको कुशल निर्माण प्रकृया, प्रयोग, मात्रा, प्रयोग अवधिको ज्ञान

५. सामुदायिक चिकित्सा

- ५.१. स्वास्थ्य परिभाषा, स्वास्थ्य शिक्षा, प्राथमिक स्वास्थ्य, वातावरणीय स्वास्थ्य, खोप, परिवार नियोजन, मानस स्वास्थ्य, दुर्घटन, जल, फोहरमैला, Vital Statistics, जनसंख्या अध्ययन, पोषण, Carbohydrate, Protein, Fat, Vitamin, खनिज, लवण, कुपोषणजन्य, व्याधिहरू
- ५.२. निम्न सरुवा रोगहरूको परिचय, संक्रमण, लक्षण र उपचार व्यवस्था:—
बिफर (Smallpox), ठेउला (Chickenpox), दादुरा (Measles), हाँडे/कर्णमूलशोथ (Mumps), भ्यागुते रोग (Diphtheria), धनुष्टंकार (Tetanus), लहरेखोकी (Whooping Cough), पोलियो/अङ्गघात (Poliomyelitis), सन्निपात ज्वर (Typhoid), मण्ठिष्क ज्वर (Meningitis), क्षयरोग/राजयक्ष्मा (Tuberculosis), कुष्ठरोग (Leprosy), यकृतशोथ (Hepatitis), विषमज्वर (Malaria), आउँ (Amoebiasis), कालाज्वर (Kalaazar), स्लीपद (Filaria),

दाद/दद्रु (Ringworm), गण्डुस्पदक्रिमी (Roundworm), स्फिडक्रिमी (Tapeworm), चूर्नी (Pinworm), अङ्गुसे जुका (Hookworm), हैजा (Cholera), अतिसार (Diarrhoea), अलर्कविष (Rabies), लुतो/पामा (Scabies)

६. शल्य

- ६.१. यन्त्र, शस्त्र, व्रणशोफ, विद्रधि, सद्योव्रण, अष्टविधशस्त्र कर्म, रक्तावसेचन, क्षारकर्म, अग्निकर्म, दग्ध, अर्श, भगन्दर, दुष्टव्रण, परिकर्तिका, मूत्राशमरी, वाताष्टीला, भग्न, वृद्धि, रक्तस्राव, शूल (Acute Abdomen) हरुका कारण, लक्षण, उपद्रव, चिकित्सा, बन्धन, Catheter, डूस (Douch), Ryle's Tube को ज्ञान
- ६.२. शल्यमा प्रयोग हुने यन्त्र शस्त्रहरू एवं तिनिहरूको निर्जीवीकरण (Sterilization) विधिको ज्ञान

७. शालाक्य

- ७.१. नासारोग, शिरोरोग, मुखरोग, कर्णगतारोग, नेत्रगतारोगहरूको संख्या, लक्षण एवं सामान्य चिकित्सा

८. कौमारभृत्य स्त्री तथा प्रसूति रोग

- ८.१. स्त्रीरोग परिभाषा, ऋतु सम्बन्धी विकार, श्वेतप्रदर, योनिव्यापद, गर्भाशयभ्रंस, बन्ध्यत्व, स्तनविद्रधि, गर्भ, गर्भिणी व्यवस्था, गर्भव्यापद, गर्भिणी व्याधिहरू, प्रसव विज्ञान, प्रसवव्यापद, सूतिकाकाल, मातृशिशु कल्याणबारे ज्ञान
- ८.२. नवजात शिशु परिचर्या, स्तन्य प्रकरण, आहार, वृद्धिविकास, खोप, कुपोषणजन्य व्याधि, नाभीतुण्डी, नाभीपाक, दन्तोद्रेदकालीन व्याधि, बालातिसार, क्षीरालसक, गुदपाक, गुदभ्रंस, कुकुणक, पारिगर्भिक, प्रतिश्याय, श्वास, कास, कामला, मुखपाक, कृमि, शैशवीय, पक्षाघात हरुको निदान, लक्षण, सामान्य चिकित्सा, बालग्रह बारे ज्ञान

९. स्वस्थवृत्त तथा प्राथमिक उपचार

- ९.१. स्वस्थवृत्त ज्ञान:- दिनचर्या, धारणीय, अधारणीय वेग, भोजन, हिताहिताहार, पर्यावरण, त्रिविध उपस्तम्भ, ऋतुचर्या, जनपदोद्ध्वंस, आचार, रसायन, अष्टांग योग, सदवृत्त
- ९.२. प्राथमिक उपचार:- शक, विष सेवन, नाक, कान, आँखा, बाह्य वस्तु निष्कासन, चोटपटक, रक्तस्राव, दग्ध, Frost bite, Altitude sickness; बौलाहा जनावर सर्प र किराहरूको टोकाई एवं व्यवस्थापन

१०. निदान चिकित्सा

- १०.१. षट्क्रियाकाल, आम चिकित्सा, पञ्चनिदान, पूर्वकर्म, पञ्चकर्म, बाजीकरण, रसायन सम्बन्धी ज्ञान
- १०.२. ज्वर, अम्लपित्त, अतिसार, प्रवाहिका, ग्रहणी, अर्श, अग्निमान्द्य, कृमी, पाण्डु, कामला, राजयक्ष्मा, रक्तपित्त, कास, श्वास, हिक्का, स्वरभेद, छर्दि, मूर्छा, आमवात, सन्धिवात, वातरक्त, शूल, गुल्म, मूत्रकृच्छ्र, मूत्राघात, मूत्राशमरी, अष्टोदर, शोथ, कुष्ठ, शीतपित्त, उदर, कोठ, विसर्प हरुको ज्ञान
- १०.३. आत्ययिक चिकित्सा व्यवस्था ज्ञान, Status Asthmatic, Coma, Shock, Haemorrhage, Hyperpyrexia, Hypothermia, मूत्रावरोध, Dehydration.

११. आयुर्वेद स्वास्थ्य व्यवस्थापन

- ११.१. राष्ट्रिय स्वास्थ्य नीति, २०७६ र राष्ट्रिय आयुर्वेद स्वास्थ्य नीति, २०५२
- ११.२. कर्णाली प्रदेशको स्वास्थ्य नीति, २०७६
- ११.३. स्वस्थ सेवा ऐन, २०५३ (आचरण, विदा, सजाय, स्तरवृद्धि, सरुवा, काज, बढुवा, सेवामा रहने तहहरू, पदपूर्ति, अध्ययन र तालिममा मनोनयन सम्बन्धि व्यवस्था)
- ११.४. आयुर्वेद औषधिहरूको शास्त्रिय गुणस्तर जाच विधि
- ११.५. राष्ट्रीय स्वास्थ्य कार्यक्रममा आयुर्वेदको भुमिका
- ११.६. आयुर्वेद सुचना प्राणालि, आयुर्वेद सेवा कार्यक्रम र सुचांक

नमूना प्रश्नहरू:-

क) वस्तुगत बहुवैकल्पिक (MCQs):-

१. आयुर्वेदसंग सम्बन्धित छ ।
क) हितायू ख) अहितायू ग) सुखायू घ) दुःखायू ङ) माथिका सबै ।
२. तलका मध्ये कुन आयुको पर्यायवाचि होईन ?
क) धारी ख) जिवित ग) नित्यगम घ) अनुबन्धम ङ) माथिका कुनै पनि होईन ।
३. गुण र कर्महरू द्रव्यमा अवस्थित छन् ।
क) सामान्य कारण ख) विशेष कारण ग) समवायी घ) माथिका कुनै होईन ।
४. व्याधिको आश्रय कुन हो ?
क) शरिर ख) सत्व ग) शरिर र सत्व घ) माथिका कुनै होईन ।
५. शारिर दोष को उपवार कुन हो ?
क) दैव व्यासाश्रय चिकित्सा ख) युक्ति व्यासाश्रय चिकित्सा ग) माथिका दुवै घ) ज्ञान र विज्ञान ।
६. जांगम, पार्थिव र औद्विद तलका मध्ये कुन का प्रकार हुन् ?
क) द्रव्य ख) गुण ग) कर्म घ) विर्य ।
७. फान्ट कल्पनामा प्रयोगहुने पानी कुन हो ?
क) ordinary water ख) Hot Water ग) Cold water घ) Ice water ।
८. आदान काल को रितु कुन हो ?
क) वर्षा, शरद, गृष्म ख) शिशिर, वसन्त, गृष्म ग) हेमन्त, शिशिर, वसन्त घ) शिशिर, वसन्त, वर्षा ।
९. कटु, तिक्त, कषाय र सआहार को कुन समयमा सल्लाहदिनु हुँदैन ?
क) वसन्त रितु ख) शिशिर रितु ग) माथिका दुवै घ) माथिका कुनै होईन ।
१०. दही को प्रयोग कुन समयमा हितकर हुँदैन ?
क) विहान ख) दिउँसो ग) बेलुका घ) राती ।
११. आगन्तुक व्याधि कुन कारणले हुन्छ ?
क) भुत ख) विष ग) अग्नि घ) माथिका सबै ।
१२. चरक अनुसार रोगको Non itiological factor कुन हो ?
क) Asatmendriyarthasamyoga ख) Prajna paradh ग) Parinama घ) Parimana ।
१३. Planning of ahara, aushadha and vihara is included in
क) Daiva vyapa sraya cikitsa ख) Yukti vyapasraya cikitsa ग) Satvavajaya cikitsa घ) None of the above .

१४. निम्न बाहेक सबै वातका गुणहरू हुन् ।

क) रूक्ष र लघु ख) सित र खर ग) स्नेह र उष्ण घ) दारुन र विषद ।

१५. निराग्नि श्वेद कति प्रकार को हुन्छ ?

क) १० ख) ९ ग) १३ घ) १२ ।

१६. हरितकिको औषधिय गुण कुन हो ?

क) अनलोमन ख) दिपन ग) पाचन घ) माथिका सबै ।

१७. 'SURASA' तलमा मध्ये कुनको पर्यायवाची शब्द हो ?

क) सुन्ठी ख) पिप्पली ग) तुलसी घ) द्राक्षा ।

१८. आयुर्वेद को अनुसार अग्निको अधिष्ठान कुन हो ?

क) आमाशय ख) रक्ताशय ग) ग्रहणी घ) यकृत ।

१९. मधु लाई च्यवनप्रासावलेह मा कुन वेला मिलाउनु पर्छ ?

क) During Preparation ख) Before starting the preparation

ग) After completion and cooling of the preparation घ) None of the above ।

२०. औषधिय कार्यको लागि जिम्मेवार कारक कुन हो ?

क) रस, गुण ख) विर्य, विपाक ग) प्रभाव घ) माथिका सबै ।

ख) विषयगत (subjective);-

१. सितोपलादि चूर्ण को घटक द्रव्यको विवरण र गुणस्तरिय निर्माण प्रकृया लेखुहोस् । (२.५+२.५)

२. शिलाजित को सोधन र मुख्य प्रयोग लेखुहोस् । (२.५+२.५)

३. श्वेत प्रदर रोगको कारण, लक्षण र सामान्य चिकित्सा व्यवस्था लेखुहोस् । (२.५+२.५)

४. आयुर्वेद तथा वैकल्पिक चिकित्साको अन्तर्गत संचालित चिकित्सा विधाहरू को उल्लेख गर्नुहोस् र नागरिक आरोग्य कार्यक्रम भन्नाले के बुझ्नु हुन्छ लेखुहोस् । (२.५+२.५)

५. चिकित्सामा षट्क्रियाकालको महत्व र कामला रोग को चिकित्सा व्यवस्था लेखुहोस् । (२.५+२.५)

६. जनस्वास्थ्य सेवा नियमावली, २०७७ अनुसार आधारभुत स्वास्थ्य सेवा अन्तर्गत आयुर्वेद स्वास्थ्य केन्द्र बाट प्रदान गर्ने न्यूनतम सेवा लेखनुहोस् । ५